

LIBRIS

We know
books
Ioan Oprea

**Probleme de conceptualizare
în lingvistica actuală**

INSTITUTUL EUROPEAN
2024

Cuprins

- I. Dificultăți terminologice în redarea conceptelor lingvisticii / 7**
- II. Inițiative ale unui demers unificator / 21**
Lingvistica antropologică / 23
Lingvistica integrală / 47
Glosematica / 71
- III. Mobilități semantice în triada limbaj-limbă-vorbire / 89**
- IV. Facultatea limbajului / 121**
Semnificația sintagmei *facultatea limbajului* / 133
Limbajul în atenția filozofilor moderni / 138
Investigația psihologică și limbajul / 152
Dimensiunea somatică și dimensiunea spirituală a limbajului / 164
Înnăscut și deprins în limbaj / 173
Individual și social în limbaj / 178
- V. Un subiect dificil: relația dintre limbă și gândire / 183**
- VI. Competență lingvistică și discurs / 203**
- VII. Vorbitorul, limba și discursul / 247**
- VIII. Diviziunile limbii istorice / 263**
- IX. Nivelurile limbii istorice / 271**
- X. Normele limbii / 289**
- XI. Limbajele de specialitate / 295**
- XII. Limbajele poetice / 321**
- XIII. Controverse în legătură cu schimbarea și cu cauzele ei / 349**
- XIV. Limbă, comunicare, adevăr și predicăție / 379**
- XV. Sinteză / 397**
- Bibliografie / 417**
- Indice de nume / 423**

I. Dificultăți terminologice în redarea conceptelor lingvisticii

1.1. Această lucrare are ca obiect identificarea, corelarea și armonizarea unora dintre conceptele lingvistice propuse de specialiști în secolul al XX-lea sau mai înainte, fără a-și propune obiectivul (imposibil de realizat) de a se institui în îndrumar pentru acest domeniu, dar și fără a-și asuma perspectiva dezolantă a rămânerii la nivelul anterior dezbaterii realizate în paginile ei, deoarece urmărește să contribuie în mod efectiv la o creștere a inteligibilității situațiilor aduse în discuție sau măcar la o semnalare a unor aspecte ce nu se prezintă convenabil din punctul de vedere al organizării cunoștințelor. Există, de altfel, întotdeauna speranța că aducerea în atenție a unor concepte, idei, principii și termeni poate produce cel puțin sporirea interesului pentru realizarea unor clarificări, structurări sau clasificări a căror necesitate nu fusese întotdeauna întrevăzută mai înainte și, prin aceasta, să se pună în discuție unele opinii ce ar putea deveni (într-o perioadă de timp) dogme pentru cei care le preiau numai pe baza argumentului autorității sau numai potrivit tradiției¹. Însă, pentru a nu ajunge în acest impas, este necesară, fără îndoială, evitarea unei investigații dominate de principiul *totul sau nimic*, înțelegând prin aceasta deopotrivă abținerea de la o antrenare în urmărirea unor chestiuni prea numeroase și de la încrederea, ce se poate dovedi deșartă, că ele au fost soluționate acum în mod definitiv sau că cele care au fost avute în vedere sînt (și vor rămîne) cele mai importante.

De aceea, obiectivul constant al cercetării de față este determinarea principiilor pe care unii dintre lingviștii români sau străini le-au propus pentru a realiza unitatea de ansamblu a științei limbii, deoarece disciplinele care țin de ea analizează și interpretează fapte cu forme, conținuturi, funcții sau raporturi foarte variate, iar metodele de investigare sînt și ele uneori cu un procent ridicat de particularizare. În aceste condiții, se impune stabilirea elementului sau elementelor prin care lingvistica, indiferent de maniera de realizare, își află

¹ Se întîmplă ca unele afirmații în legătură cu aspectele ce țin de trăsăturile, funcțiile sau studiul limbii să fie preluate de cei care le acceptă numai fiindcă au fost emise de anumiți autori, fără a li se verifica valabilitatea și fără a fi analizate sau fundamentate argumentativ. Asemenea procedări nu sînt însă utile progresului cunoașterii și pot conduce la restrîngerea posibilităților de a accede la adevăr și de a evolua potrivit exigențelor științifice.

unitatea, impusă prin obiectul supus cercetării, dincolo de faptul că se ocupă de (faptele, situațiile sau fenomenele ce țin de) limbă cu mijloace analitice și interpretative deseori, în mod pronunțat, diferențiate. De altfel, ca chestiune de principiu, Immanuel Kant stabilea că „integralitatea unei științe nu se poate stabili prin simple tatonări, ci prin determinarea unei «idei a întregului» cunoașterii și prin diviziunea precisă a conceptelor care o constituie, adică prin coordonarea acestor concepte într-un sistem”². Același gânditor precizează apoi, în alt loc, că „dacă voim să înfățișăm o cunoaștere drept *știință* trebuie mai întâi să putem determina cu precizie ce anume o deosebește de celelalte feluri de cunoaștere, ce nu are comun cu nici una din acestea și îi este deci specific. Dacă nu vom face astfel, hotarele ce despart științele se vor șterge și nici una dintre ele nu va mai putea fi tratată temeinic potrivit naturii sale. Această specificitate poate să provină din deosebirea ce există fie între *obiectele cunoașterii*, fie între *sursele cunoașterii*, fie și din *modul în care se realizează cunoașterea*, sau din îmbinarea unora, dacă nu chiar a tuturor, laolaltă. Pe aceste elemente se întemeiază, în primul rând, ideea unei științe posibile și a domeniului ei”³. Din raportarea acestor criterii de specificitate la modul în care se prezintă știința limbii în istoria ei și chiar în momentele în care se consideră a-și fi primit coordonatele fundamentale și metodele cele mai eficiente de cercetare, se poate constata că există încă multe cazuri de insuficientă coerență interpretativă și de orientare precisă sub aspectul delimitării obiectului investigației și al reperelor sigure ce pot fi invocate în spațiul lui de existență.

1.2. Chiar în aceste condiții, însă, există posibilitatea unor evaluări a gradului în care cercetarea limbilor, realizată acum cu mijloace variate, cu metode diversificate și din unghiuri de vedere diferite, se poate articula într-o cunoaștere nu numai de sine stătătoare, dar și relativ coerentă, în măsură să poată satisface toate exigențele unei științe autentice, fără derogări de la principiile obiectivității și cu susținerea unor teorii suficient de cuprinzătoare și de stabile. După câteva secole de evoluție independentă, ca știință recunoscută și dezvoltată de specialiști care au interpretat situații concrete, din mai multe limbi și cu metode specifice, după ce s-au emis numeroase teorii, dintre care multe destinate fundamentării unor direcții de cercetare sau oferirii unor soluții de armonizare a rezultatelor din subdomeniile sferei lingvisticii, oportunitățile evaluative nu au întârziat să se ofere, iar fructificarea lor s-a produs cu rezultate constatabile, deși nu întotdeauna suficient de concludente sau de convingătoare. Dar, cu toate că au ținut permanent cont de realizările obținute pînă la formularea lor, teoriile lingvistice au fost de obicei însoțite de proiecția unui plan al investigației apreciate deseori ca fiind încă

² Immanuel Kant, *Critica rațiunii pure*, Editura Științifică, București, 1969, p. 100.

³ Immanuel Kant, *Prolegomene la orice metafizică viitoare care se va putea înfățișa drept știință*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987, p. 57.

deficitare din punctul de vedere al posibilității de cuprindere sau al unității metodologice, considerându-se că, abia după finalizarea descrierii și analizării (aproape) tuturor limbilor, realizările respective vor fi în situația de a fi pe deplin validate, universal valabile și fără aspecte îndoielnice sau interpretări discutabile.

În principiu, s-ar putea crede că totuși îndeplinirea unui astfel de obiectiv a unei unități de viziune a fost facilitată de lucrările deja existente, multe dintre ele cu soluții și cu perspective promițătoare, astfel încât nu ar rămâne decât selectarea și cumularea rezultatelor în urma extinderii analizei faptelor sau prin sinteza generalizatoare și prin atribuirea nivelului de abstractizare necesar unor concepte ce se pot organiza în sisteme bine determinate. În realitate, lucrurile nu se prezintă totuși astfel, căci, pe de o parte, există cazuri în care este greu sau chiar imposibil de apropiat opiniile și consecințele lor în legătură cu aceeași problemă sau interpretările unei situații ori unui fapt, iar, pe de altă parte, există încă suficiente aspecte ce țin de limbă și de funcționarea ei care nu au fost încă pe deplin cercetate. Din aceste motive, proiectul unor teorii integratoare și în același timp suficient de elastice, chiar în condițiile în care eclecticismul ar fi acceptabil într-o anumită măsură, este foarte greu de realizat.

Perspectiva totalizatoare ar fi, de aceea, posibilă doar atunci când toate diviziunile ce ar trebui să alcătuiască lingvistica ar fi tratate prin identificarea trăsăturilor caracteristice pentru fiecare dintre entitățile care le sînt repartizate pentru studiu, precum și prin stabilirea relațiilor dintre aceste diviziuni sau a statutului lor în cadrul întregului. Pentru a atinge însă un asemenea obiectiv, este absolut necesară consecvența metodologică și interpretativă, singura în măsură să unească și ceea ce, la prima vedere, pare divergent și să evite orice alipire forțată de fapte, de fenomene sau de concepte, care ar putea îndepărta efortul cognitiv de la lucrurile importante, dirijîndu-l spre situații neconcludente, străine științei sau ireale. Din asemenea motive, această perspectivă trebuie să ajungă în situația de a oferi o imagine pe cît posibil completă a întregului, dar nu a unui întreg peticit, ci a unui întreg în nuanțele aceleiași culori sau a unor culori armonizate și pe deplin asortate. Asemenea precepte ce se impun la baza inițiativelor de însumare a rezultatelor lingvisticii trebuie să stea desigur și la baza evaluării rezultatelor unor astfel de tentative, după ce a fost constatată existența lor. Un aspect ce nu trebuie pierdut din vedere în acest caz este faptul că, în principiu, orice tip de lingvistică are în formă exprimată sau în subsidiar o perspectivă a întregului, dar interesul trebuie să privească în primul rînd situațiile în care integralitatea devine un obiectiv declarat sau evident, căci numai aici se poate manifesta exigența îndeplinirii unui asemenea scop.

De aceea, de mult timp, în efortul de a stabili granițele lingvisticii, s-a observat necesitatea determinării faptelor, fenomenelor și proceselor ce pot reprezenta obiectul temelor ce intră în cercetarea ei și, în acest caz, precizarea conținutului noțiunilor cu care operează și a termenilor ce reprezintă prin conținut

centrii cognitive ai discursului specific. Din perspectiva exigențelor terminologice, logice și epistemologice, asemenea termeni ar trebui să fie monosemantici, cerință respectată cu destulă strictețe în unele științe, unde se produc selecții și atribuirii de conținuturi care să le asigure precizia și proprietatea în raport cu celelalte elemente lexicale ce reprezintă, la nivelul expresiei, terminologia altor științe sau cu elementele cvasicomune ale comunicării. De aceea, în linii generale, această selecție ar fi util să producă reținerea unei semnificații unice măcar pe terenul unei anumite terminologii, fenomen care ar trebui să se manifeste în mod deosebit în cazul lingvisticii, ținând cont de faptul că specialiștii acestui domeniu se ocupă și de problemele ce țin de mijloacele denominative pentru realități sau de comunicarea cu aceste mijloace, fiind familiarizați, între altele, cu principiile care stau la baza terminologiilor, cu modul lor de alcătuire, precum și cu trăsăturile limbajelor de specialitate în interiorul cărora funcționează.

Pe lângă aceasta, proprietatea termenilor ar trebui asigurată de multe ori și de unicitatea relației dintre forme și conținuturi, în sensul că nu trebuie admisă existența mai multor forme lingvistice pentru a reda același conținut semnificativ și, măcar în cazul noțiunilor de bază, aceste forme nu trebuie să ateste suprapuneri de conținut și de extensiune nici totale și nici parțiale. De altfel, nu există nici o îndoială că termenii erau în mod deosebit avuți în vedere atunci când a fost formulat principiul potrivit căruia știința este „o limbă bine făcută”, încât respectabilitatea unei științe și, în general, statutul ei trebuie să privească cu precădere acest aspect. Mai mult, lingviștii se cred îndreptățiți să emită reguli și să evalueze terminologiile ce țin de toate limbajele de specialitate și, din acest motiv, ar fi obligați să ilustreze ei înșiși, prin știința pe care o profesază, cum se procedează pentru a îndeplini exigențele formulate teoretic ori de câte ori au posibilitatea să-și spună opinia.

Altfel, s-ar putea interpreta că asemenea exigențe nu se pot îndeplini și că, prin urmare, nu sînt realiste sau că ei sînt primii care manifestă dezinteres pentru ceea ce știu foarte bine că este normal sau necesar. În aceste condiții, observarea situațiilor concrete atestă faptul că există numeroși termeni uzuali în studiile de lingvistică folosiți ca și cum ar denumi realități foarte bine determinate la nivelul cunoașterii generale, precum *limbaj*, *limbă*, *limbaj poetic*, *competență*, *cuvînt*, *normă*, *vorbitor* și mulți alții. Pe de altă parte, unii termeni care se referă la fenomene sau la relații sînt utilizați cu aceeași încredere că nu pun nici un fel de probleme de înțelegere, deși, din contra, ei generează multe dificultăți de interpretare: *cauză*, *evoluție*, *schimbare*, *transformare* și alții asemenea. La aceștia se adaugă numeroși alți termeni antrenați în alcătuirea text-discursului lingvisticii, împrumutați de la alte discipline științifice avînd aceleași trăsături, de a fi deopotrivă uzuali și deficitari din punctul de vedere al preciziei, dar fără a fi evaluați în mod riguros și corelați cu elementele ce reprezintă sub aspectul exprimării știința limbii.

2.1. Aceasta explică de ce, analizînd cu atenție faptele, se poate constata că există, de prea multe ori, o evidentă discrepanță între teoria terminologică, promovată în mod deosebit de lingviști, și construcția discursivă a teoriei lingvistice, dezvoltate de aceiași lingviști, care, deși nu susțin că aici nu s-ar aplica principiile teoretice pe care le propun, nu sînt în măsură de prea multe ori să ofere pe terenul disciplinei profesate de ei un model terminologic nici complet, nici pe deplin coerent și nici cu posibilitatea de a fi general acceptat. Se întîmplă uneori ca termenii propuși, chiar pe terenul aceleiași limbi, să fie deosebiți numai fiindcă sînt agreeați într-un anumit curent de gîndire, fără o delimitare conceptuală suficient de precisă, lăsîndu-se posibilitatea folosirii lor cu un halo marginal ce le diminuează deopotrivă statutul de termen și precizia semnificativă specifică limbajelor de specialitate. Pe lîngă acestea, nu sînt rare cazurile în care lingviștii nu au în vedere repere clare de delimitare a lingvisticului de alte fenomene sau fapte spirituale ori de alt gen, care, desigur, pot fi redade cu cele lingvistice, dar care nu le reprezintă, ci le atestă numai condițiile în care se produc, chiar atunci cînd se declară adepți convinși că limba ar trebui cercetată numai prin ceea ce oferă ea înșăși, fără dependențe și fără relații esențiale cu alte realități spirituale, culturale, sociale sau de altă natură.

În aceste condiții, se impune mereu cunoașterii datorita de a se întreba, mai ales după asumarea învățaturii din povestea în legătură cu *Hainele noi ale împăratului*, dacă nu cumva împăratul este de fapt în pielea goală în ciuda unor numeroase și foarte variate momente de mobilizare a atenției asupra unor realizări remarcabile. Fără îndoială, primul aspect ce se solicită unui demers științific este inteligibilitatea lui, desigur, nu prin derogarea de la exprimarea cerută de un anumit nivel de cunoaștere și de abstractizare, ci prin proprietatea terminologică și prin organizarea optimă a construcției discursive, adaptate permanent destinatarului. Din punctul de vedere al proprietății terminologice, pe primul plan se situează precizia termenilor, prin stabilirea unor delimitări de conținut care să le asigure întotdeauna relevanța sub aspectul valorii (sau valorilor) conceptuale redade, astfel încît să se evite ambiguitatea în toate contextele. Din acest motiv, dacă nu se poate elimina în toate situațiile, polisemantismul ar trebui ameliorat și restricționat prin asocieri explicative (cu glose, definiții, parafraze etc.) sau prin determinări ce produc o orientare clară în cazul fiecărei întrebunțări a unui termen atunci cînd este conștientizat receptorului prin construcții sintagmatice cu caracter relativ stabil sau prin exemplificări care să indice accepțiunile cu care este folosit, precum și relațiile de afinitate sau de opoziție cu alte elemente lexicale din sfera cognitivă pe care o reprezintă.

În alte condiții, textele în care apare termenul respectiv pierd din trăsătura lor esențială care le permite să fie repartizate comunicării specifice unei științe cu obiect și cu sferă bine determinate și, de aceea, în multe cazuri, inițiatorii unor

teorii, concepții sau metode interpretative au dat lucrărilor lor un pronunțat caracter didactic, care este, de altfel, obișnuit discursului științific în general. Asemenea procedări nu au produs, totuși, în mod constant, așa cum s-a menționat și cum se va evidenția în continuare, o stabilitate noțional-terminologică deplină, dar nu dintr-o endemică predispoziție a cercetătorilor de a nu urma sugestiile altora, ci datorită complexității obiectului luat în studiu, căci limba, care este în principiu obiectul lingvisticii, presupune mai multe domenii de investigație, atât din punctul de vedere al organizării și al folosirii, precum și din cel al relațiilor și al implicațiilor variate și complexe pe care le reflectă, le susține sau le dezvoltă la nivelul omului social și al comunității vorbitorilor din care face parte acesta.

2.2. Din păcate, prin urmare, pe terenul lingvisticii, există încă uneori tendința de a folosi termeni fără a li se preciza sub toate aspectele conținutul încât rămân astfel de fapt pseudo-termeni, prin care se desemnează în fiecare caz un *concept de avarie*, iar nu un *concept funcțional* (sau un concept autentic), cu care cunoașterea să poată înainta pe un teren sigur⁴. În această situație s-a ajuns, se pare, chiar în cazul termenului *limbaj*, preferat de unii specialiști postsaussurieni, care, înțelegînd să completeze sau să emendeze unele dintre susținerile lingvistului elvețian, nu au înțeles în același timp că au și datoria de a continua efortul acestui

⁴ La această afirmație, s-ar putea replica într-o manieră cunoscută, invocîndu-se faptul că nu este cazul să se pretindă științelor ce au drept obiect fenomene sociale și umane, în general, rigoarea încorsetantă a unor concepte sau termeni obișnuiți în științele exacte. Totuși, așa cum s-a precizat în cercetările epistemologice, așa-numitele *concepte structurante* și termenii prin care sînt redade ele sînt singurele utile pentru știință, pentru că numai prin ele se pot realiza în mod efectiv trepte în evoluția cunoașterii dintr-un domeniu, iar *conceptele de avarie* nu sînt asemenea trepte datorită caracterului vag, aproximativ sau provizoriu, încît treapta reprezentată de ele este lipsită de soliditate. Pe de altă parte, trebuie observat că atât cunoașterea cît și termenii unei științe, pornesc de la inițiative individuale, iar, din cunoașterea existentă la un moment dat, fiecare individ uman deține numai segmente (disparate) și, chiar cînd este specializat în cercetarea unui domeniu al ei, nu ajunge să-l stăpînească în întregime, iar, între aceste fragmente, unele sînt cu o extensiune, cu o relevanță a detaliilor și cu o densitate a corelațiilor remarcabile, în vreme ce altele se prezintă ca o rețea rarefiată sau cu spații neacoperite. Mijloacele lingvistice denominative prin care se realizează desemnarea urmează în mod necesar această situație a cunoașterii individuale, care poate fi asumată uneori ca o cunoaștere de grup, ca o cunoaștere dominantă într-un anumit moment sau într-o anumită epocă, ori chiar ca o cunoaștere general acceptată. Umberto Eco (*O teorie a semioticii*, Editura Trei, București, 2008, p. 252) a remarcat, de altfel că „există categorii bune la toate sau *categori-umbrelă*, așa cum sînt noțiunile de «semn» și «lucru» (s.n.), care sînt redade prin *termeni-umbrelă* (p. 295). Este preferabilă însă denumirea *termeni de avarie*, pentru a sugera, de de o parte, caracterul lor provizoriu și, pe de altă parte, că nu pot fi considerați caracteristici unui cod semiotic determinat, precum terminologia unei discipline științifice.

înaintaș de a realiza, o dată cu o riguroasă organizare conceptuală, o tendință de instituire a rigorii și în sfera terminologică. Ca atare, în mod evident, cuvântul *limbaj*, este un *termen de avarie* (sau, eventual, un *termen avariat*), de vreme ce conținutul lui, așa cum se va arăta în continuare, este difuz și variat, chiar în scrierile aceluiași autor, încît există puține șanse de a fi înțeles corect în multe dintre folosirile lui concrete. Fără îndoială, aceasta nu este singura situație în care se poate constata recurgerea la *conceptul de avarie*, dar este un caz concludent pentru modul în care se poate retrograda atunci cînd nu se continuă un model metodologic valoros, chiar în condițiile unor schimbări de perspectivă. De aceea, în aprecierea care urmărește trăsăturile unui concept din perspectiva dihotomiei „funcțional” – „de avarie”, trebuie urmărit în ce măsură el susține o teorie sau o analiză lingvistică ce se supune exigenței de corelare cognitivă și lingvistică a ideilor, principiilor, noțiunilor etc., precum și aspectul relației individual-social, o problemă foarte complexă, care însă nu este totuși întotdeauna relevantă din punct de vedere epistemologic.

Asemenea constatări impune conceptualizării, instituirii în forma noțiunilor a cunoașterilor obținute prin generalizare și abstractizare, imperativul de a viza, pe de o parte, delimitarea optimă a tipurilor de cunoștințe din spațiul unui cîmp semantic-cognitiv, ca, de exemplu, cel reprezentat de cunoștințele despre limbaj și despre limbă, precum și despre condițiile, scopurile sau rezultatele folosirii limbii în comunicare ori despre rolul și statutul ei în caracterizarea omului considerat din punct de vedere social sau individual, și, pe de altă parte, posibilitatea de a relaționa aceste cunoașteri (întrunite în forme noționale) astfel încît să poată constitui componentele aceluiași edificiu cognitiv destinat să asigure înțelegerea problemelor ce țin de una dintre dimensiunile caracterizante ale speciei umane, reprezentate de limbă și de implicațiile ei multiple în viața indivizilor și a comunităților. În cazul în care nu s-ar putea realiza nici un fel de corelare între alcătuirile teoretice și între entitățile noționale propuse și folosite de diferiți cercetători, edificiul respectiv, dacă ar fi totuși construit, ar reprezenta doar o asamblare aproximativă de elemente eterogene, care, în ciuda unei eventuale aparențe interesante, ar rămîne mereu cu aspectul lipsei de unitate, chiar în condițiile păstrării aceleiași destinații interpretative.

Neîndoielnic, lucrarea de față are, datorită obiectivului ei, acest caracter al unei construcții heteroclitice, dar nu realizează o astfel de construcție, fiindcă este dominată de efortul de a găsi mijloace de asortare folosind ca liant problema participării unor entități conceptualizate la realizarea aceluiași traseu cognitiv, care, în linii mari, urmează cîteva dintre postulatele de bază ale celui mai reprezentativ sistem filozofic modern devotat interpretării mecanismelor cunoașterii. Întrucît în acest demers s-a impus ca fiind implicat însuși aspectul lingvistic al instrumentului cercetării limbii, în mod obiectiv, atenția s-a direcționat spre termenii de trăsăturile cărora depinde coagularea, stocarea și comunicarea

cunoașterii în acest domeniu al umanului. În același timp, trebuie precizat că doctrine distincte, recunoscute pe plan mondial, precum cele întemeiate de Wilhelm von Humboldt, Hermann Paul, Ferdinand de Saussure, Louis Hjelmslev sau Noam Chomsky, nefiind produsul fanteziei, ci rezultatul cercetării aceluiași obiect complex, reprezentat de limba naturală, avînd, prin urmare, aceeași fundamentare ontologică și cognitivă, originalitatea lor nu poate conduce la lipsa oricăror filiații de interpretare sau a oricăror perpetuări de concepte și de termeni, chiar în condițiile în care, așa cum se va constata în continuare, asemenea termeni pun ei înșiși probleme de conținut dacă se încearcă stabilirea de corespondențe dintre mijloacele aflate în uzul unor limbi moderne⁵.

2.3. Accesul la concepte prin cuvintele limbii cu statutul de termeni produce inevitabil însă o anumită dependență față de astfel de cuvinte și, de aceea, investigația trebuie să vizeze în mod efectiv ceea ce poate oferi o anumită limbă sub acest aspect, în cazul de față, cum se prezintă situația uzînd de mijloacele limbii române, reflectată în scrierile de profil, originale sau traduse, publicate în această limbă. Totuși, întrucît cele mai multe dintre construcțiile științifice originale recunoscute pe plan mondial au autori străini și, ca atare, majoritatea conceptelor au fost redată inițial în alte limbi decît româna, interpretarea lor se face adesea din perspectiva modului în care termenii originali au fost transpuși în românește, de multe ori, cu observarea modului în care s-a realizat transpunerea din punctul de vedere al conținutului termenului original, dacă acesta nu a fost împrumutat ca atare.

De altfel, traducerea textelor de specialitate are un anumit specific, în cadrul căruia este recunoscută necesitatea de a obține conservarea constantă a esenței semnificative atît la nivelul cuvintelor sau sintagmelor cu valoare de termeni, cît și la nivelul sensului textual-discursiv. În acest context, limba în care

⁵ Specificul lucrării de față a impus de multe ori reproducerea unor fragmente din scrierile unor autori, de obicei lingviști, fragmente care au fost cuprinse, în mod firesc, în ghilimele obișnuite. Atunci însă cînd, în fragmentul reprodus, textul original conținea el însuși segmente între ghilimele, acestea au fost transformate în ghilimele unghiulare (« »). Cînd în interiorul fragmentului au fost inserate explicații sau traduceri, ele au fost redată, după obișnuință, între croșete sau paranteze drepte ([]). Dacă într-un fragment citat autorul a realizat secțiuni evidențiate prin caractere italice, ele au fost menținute ca atare și numai în unele cazuri speciale, pentru a insista asupra acestei procedări, s-a specificat aceasta (prin *s.a.*). Se înțelege însă că, dacă evidențierea realizată în acest mod nu aparține autorului din care s-a preluat citatul, ea a fost întotdeauna semnalată (prin *s.n.*).

Sub aspectul redactării acestei lucrări trebuie făcută și precizarea că, în interiorul ei s-a realizat un sistem de trimiteri prin care se indică, prin cifră romană, numărul capitolului, iar, apoi, prin prima cifră arabă, numărul subcapitolului, și, în final, paragraful avut în vedere.

se traduce (limba-țintă sau limba primitoare) își adaptează mijloacele ei potrivit sugestiilor oferite de textul original și, ca atare, se produc o serie de procese specifice relațiilor interlingvistice. Dacă, în lipsa unor termeni echivalenți în limba-țintă, se împrumută astfel de mijloace (eventual din limba în care este scris originalul, care reprezintă astfel limba-sursă), acestea sînt adoptate prin adaptare la sistemul morfologic (și fonetic) al limbii primitoare, dar există situații în care unele dintre ele sînt menținute în stadiul de xenisme, cu păstrarea formei originare. Un aspect interesant însă al traducerii este reprezentat de prefacerile de conținut sau de implicare sintagmatică pe care le pot suferi elementele proprii ale limbii-țintă, atunci cînd ajung în situația de a reda conținutul componentelor din textul supus traducerii. În acest mod, se relevă un alt aspect al conceptualizării, care presupune receptarea unui concept (sub forma unei semnificații ce nu urmează tradiția limbii istorice) de către formele lingvistice ale limbii-țintă (în care se traduce). Asemenea situații impun însă obligația de a oferi toate condițiile ca mutațiile produse să fie cunoscute și explicate, așa cum s-a menționat mai sus, în diferite moduri (glose, definiții, parafrazări, determinări etc.).

În consecință, lucrarea de față trebuie să aibă în vedere, măcar sub aspectele lor mai obișnuite, asemenea implicații ale traducerii cînd redarea noțiunilor specifice se face într-un mod sau altul, avînd în vedere faptul că, așa cum este cunoscut, de cele mai multe ori, textele științifice reprezintă un domeniu favorizat al activităților traductive și al soluțiilor optime de echivalare între mijloacele limbilor istorice. Indiferent însă dacă sînt folosiți într-un text original sau într-unul tradus, cuvintele-termeni nu trebuie să inducă îndoieli în legătură cu semnificațiile lor, căci nesiguranța pe care ar produce-o astfel cauzează dezordine sau falsă ordine, la nivelul intelectului, adică în zona spirituală în care trebuie să domine organizarea și clasificările pe care să se sprijine atît achiziția permanentă de cunoașteri cît și creația culturală. Dintre foarte numeroasele constatări și evaluări realizate despre procedeele și rezultatele actului traductiv, se remarcă între altele unele exprimate de Hans-Georg Gadamer, care integrează acest act între activitățile hermeneutice definitorii pentru actualizarea limbii în comunicare. „Traducătorul – notează Gadamer – transpune sensul menit să fie înțeles în acel context în care trăiește partenerul de dialog... Orice traducere este, în consecință, deja interpretare, se poate spune chiar că ea este întotdeauna desăvîrșirea interpretării pe care traducătorul a conferit-o cuvîntului care i-a fost dat”⁶. Dar, observația acestui gînditor potrivit căreia „exigența fidelității cu care se confruntă traducerea nu mai poate abolii diferența fundamentală limbilor” este menită să sublinieze că orientarea spre a urma redarea sensurilor din altă limbă nu

⁶ Hans-Georg Gadamer, *Adevăr și metodă*, Teora, București, 2001, p. 287. Desigur, aici, „partenerul de dialog” are sensul de „beneficiar al traducerii”, iar, prin construcția „cuvîntul care i-a fost dat”, se înțelege ceea ce oferă ca echivalent limba în care se traduce pentru mijloacele de expresie din limba originalului.

presupune și o modificare a limbii în care se traduce, prin pierderea unora dintre trăsăturile de bază proprii, în favoarea unor apropieri de trăsăturile limbii din care se traduce, deoarece trecerea dintr-o limbă în alta este o activitate cu două laturi distincte: pe de o parte, o hermeneutică a textului de tradus și, pe de altă parte, o reconstrucție a unui echivalent de conținut cu mijloacele unui alt idiom.

2.4. Totodată, trebuie precizat că această lucrare, fiind orientată spre unele dintre situațiile care „pun probleme” din punct de vedere conceptual și terminologic nu are în subsidiar ceva în plus în raport cu scopul explicit, adică identificarea, aducerea în atenție și, în limita posibilităților, sugerarea unor aspecte considerate relevante sau soluții pentru depășirea unor dificultăți. Cu această orientare, s-au selectat în mod deosebit chestiunile care să poată contribui la obținerea unei continuități în expunere, fără a se urmări valorificarea constantă a unor teorii sau concepții, deși, prin firea lucrurilor, unele dintre acestea s-au impus atenției în mod deosebit și, astfel, au fost amintite relativ frecvent în legătură cu temele tratate, fără a se manifesta în acest sens o preferință inițială sau o orientare doctrinară în mod dogmatic. Dar, dacă prezenta lucrare nu-și poate propune să rezolve în totalitate foarte numeroasele situații și aspecte discutabile care privesc conceptele și termenii științei limbii, nu-i este totuși îngăduit să nu aibă în atenție, în desfășurarea expunerii, măcar două chestiuni de bază: pe de o parte, o selecție întemeiată a acestor situații și aspecte, iar, pe de altă parte, o tratare a lor într-o succesiune care să poată conduce la anumite rezultate evaluabile din perspectiva unei viziuni unitare și a unei coerențe interpretative. Desigur, în acest mod, se poate releva, între altele, măsura legitimității unei astfel de întreprinderi ca încercare de a depăși o parte dintre numeroasele dificultăți care se ivesc în spațiul uneia dintre cele mai reprezentative discipline ale culturii actuale, care este știința limbii.

Dezvoltată deseori în ambianța unor teorii și metode apreciate pe terenul altor ramuri științifice, lingvistica a cunoscut experiența împrumutării unor procedee de cercetare de la acestea, fenomen de obicei combătut atunci când se considera inadecvat interpretării faptelor de limbă sau limbii în general. Totuși, chiar în cazuri de excese pozitivistice, formaliste, biologice, sociologice, behavioriste sau de altă natură, trebuie admis că astfel au fost experimentate multe posibilități de soluționare a numeroaselor și complexelor probleme pe care le presupune investigarea limbilor și a limbajelor. Din acest motiv, asemenea orientări nu trebuie respinse decât atunci când induc în mod evident deformări ale imaginii de ansamblu asupra limbilor și asupra trăsăturilor care le caracterizează în funcționarea lor, ignorându-le specificul, dar nu și atunci când ar sublinia în mod insistent acest specific ce le-ar singulariza în complexul general al culturii și al societății ce particularizează pe vorbitori ca individualități și, în același timp, ca parteneri într-o comunitate.

Această procedare, prin implicarea cercetării termenilor în rezolvarea unor probleme care privesc conceptele nu trebuie însă privită ca un tribut plătit orientărilor neopozitivistice sau ca o evitare a implicării în descifrarea disocierilor realizate în spațiile cognitive ce cuprind coagulări distincte de tip conceptual, ci este consecința unei relații inderogabile dintre concepte și modul lor de desemnare și de comunicare cu mijloacele limbii, singura realitate efectivă care le atestă existența. O constatare a lui John Locke relevă că, de fapt, nu este posibilă pătrunderea în problematica ce ține de mecanismul ce asigură înțelegerea, reprezentat de intelect (engl. *understanding* „the power of abstract thought”), fără observarea modului în care mijloacele limbii, în speță cuvintele, participă la organizarea cunoașterilor prin activitatea lui: „Atunci când am început această argumentare asupra intelectului și multă vreme după aceea, nu am avut nici cea mai mică idee că era cîtuși de puțin necesară o examinare a cuvintelor. Când însă, după ce am parcurs originea și alcătuirea ideilor noastre, am început să examinez întinderea și certitudinea cunoașterii noastre, am găsit că ea este în așa strînsă legătură cu cuvintele, încît, dacă nu se cercetează bine de la început forța și modul lor de semnificare, s-ar putea spune foarte puțin despre cunoaștere în chip clar și pertinent”⁷. Prin urmare, nu există în principiu altă soluție de a accede la produsele intelectului, la noțiuni, dacă nu se observă cum sînt ele organizate, conservate și comunicate prin cuvintele limbii, aceasta reprezentînd punctul de plecare în aprecierea și în direcționarea cunoașterii însăși.

Mult mai tîrziu și din altă perspectivă, Charles S. Peirce nici nu-și punea problema că ar putea evita implicarea termenilor (cuvintelor de specialitate) în delimitarea și comunicarea conceptelor sau a ideilor. Evaluînd modul de exprimare propriu din punct de vedere logico-filozofic, acest gînditor preciza că este „constrîns de conștiință” să respecte anumite reguli în legătură cu modul în care folosește termenii, notațiile și alte aspecte ce țin de exprimare⁸. Situația este generată de anumite motive și de aceea, notează în continuare Peirce, „aceste rațiuni ar îmbrățișa, în primul rînd, considerentul că drama întregii gîndiri și cercetări sînt simbolurile, iar viața gîndirii și a științei este viața inerentă a simbolurilor, astfel încît este greșit să se spună că un limbaj bun este important pentru a gîndi bine, căci el este însăși esența gîndirii”⁹. Cum se poate constata, în acest fragment, este folosit termenul *simbol*, pentru a reda ceea ce în mod obișnuit se numește *semn*, deși, în sistemul lui Peirce, „semnul” este cel prioritar, dar aici este vorba de faptul că simbolul este reprezentant pentru ceva, pe cînd semnul propriu-zis ține locul a ceva. În acest caz, simbolul (engl. *symbol*) este semnul

⁷ John Locke, *Eseu asupra intelectului omenesc*, Editura Științifică, București, 1961, vol. II, pp. 94-95.

⁸ Vezi, în acest sens, fragmentul cu titlul *Etica terminologiei*, cuprins în volumul Charles S. Peirce, *Semnificație și acțiune*, Humanitas, București, 1990, pp. 261-267.

⁹ Charles S. Peirce, *Semnificație și acțiune*, p. 261.